

TRE SAMHÄLLSUTMANINGAR – NIO FÖRSLAG TILL LÖSNINGAR

Vetenskap & Allmänhets inspel till Forskningspropositionen 2020

Vetenskap & Allmänhet, VA, är en ideell förening vars ändamål är att främja öppenhet och dialog mellan forskare och det omgivande samhället, med tonvikt på allmänheten. Dialogen är en grundbult för ett demokratiskt samhälle och samverkan är nödvändig för att forskning ska leda till lösningar på samhällets utmaningar och behov.

VA samlar ett 90-tal medlemsorganisationer, varav många centrala aktörer inom högre utbildning, forskning och innovation. Medlemskapet ger möjligheter till sektoröverskridande kunskapsutveckling, samverkan och nätverkande, samtidigt som aktiviteterna och resultaten av verksamheten är tillgängliga för alla. Det är medlemmarnas behov och efterfrågan som styr föreningens verksamhet.

Föreningen uttalar sig och har synpunkter enbart i VA:s kärnfrågor, som utgår från ändamålet *att främja dialog och öppenhet mellan allmänhet och forskare*. Därför fokuserar detta inspel på områden som kan bidra till vårt ändamål och som kan sammanfattas i begreppet Öppen vetenskap.

Vetenskap & Allmänhet

ÖPPEN VETENSKAP

Förutsättningarna för högre utbildning, forskning och innovation förändras i snabb takt, såväl i Sverige som internationellt. Digitalisering och ökade krav på öppna forskningsprocesser är viktiga drivkrafter i utvecklingen. Regeringens ambitioner om ökad dialog och öppenhet mellan vetenskapen och det omgivande samhället ligger väl i linje med utvecklingen i omvärlden.

Öppen vetenskap är ett paraplybegrepp som syftar till öppnare, mer transparenta och inkluderande processer i forskning och innovation. Begreppet utgör en grundpelare i EU:s forskningspolitik. Konkurrenskraftsrådet fattade en principöverenskommelse år 2016 om en övergång till ett öppet vetenskapssystem i alla EU:s medlemsstater.

I öppen vetenskap ingår bland annat öppen tillgång (*open access*), öppna data, medborgarforskning (*citizen science*), olika sätt att engagera och involvera medborgare (*public engagement/involvement*) och forskningskommunikation (*science communication*).

Genom öppen vetenskap ökar insynen i och tillgången till forskning och innovation, samtidigt som det underlättar forskarnas arbete. Forskningsresultaten blir mer användbara och hållbara; samhällsfunktioner förbättras när beslut i högre utsträckning vilar på vetenskaplig grund; forskarnas arbete blir effektivare med öppna artiklar och delade data-underlag; och allmänhetens förståelse, tillit, intresse och engagemang för forskning kan stärkas, vilket leder till att fler kan inspireras till studier och livslångt lärande.

VA har arbetat med att utveckla och främja olika aspekter av öppen vetenskap alltsedan föreningen bildades 2002 och upplever en snabbt ökande efterfrågan på råd och stöd. Vi vill föra fram tre utmaningar för regeringen att adressera i den kommande forskningspropositionen, liksom nio förslag till lösningar i syfte att öppna upp och göra forskning och innovation mer tillgänglig, transparent och användbar.

UTMANING 1: Engagera hela samhället i forskning

För att högre utbildning, forskning och innovation ska kunna kopplas till samhällets behov och utmaningar behöver dessa förankras och ske i dialog med medborgarna och det omgivande samhället.

I EU:s pågående och kommande ramprogram för forskning och innovation, Horisont 2020 och Horisont Europa, är öppen vetenskap och ansvarsfull forskning och innovation (*Responsible Research and Innovation, RRI*) centrala begrepp. RRI innebär bland annat att alla berörda bör involveras i processerna för att resultaten av forskning och innovation ska bli så användbara, etiskt godtagbara och hållbara som möjligt.

För att kunna klara av samhällsutmaningarna behövs forskningsbaserad kunskap. Det kräver i sin tur förståelse, förankring och förtroende för forskning hos medborgarna. Också därför är det nödvändigt att forskning sker i dialog med det omgivande samhället genom hela forskningsprocessen.

Citizen science eller *medborgarforskning* innebär att allmänheten eller intressenter medverkar direkt i forskning och utvecklar ny kunskap tillsammans med forskare. VA har sedan 2009 genomfört årliga nationella medborgarforskningsprojekt där forskare och skolklasser arbetar

tillsammans. Dessa projekt är en del av vetenskapsfestivalen ForskarFredag och har de senaste åren engagerat tiotusentals deltagare. Medborgarforskning leder inte bara till vetenskapliga framsteg, utan fungerar även som en brygga mellan vetenskapen och medborgarna. Genom delaktighet i forskningen får deltagarna bättre kunskap om vad forskning innebär och hur den går till, något som i förlängningen kan främja förtroende, bygga relationer och skapa dialog mellan forskare och allmänhet.

Åren 2018–2020 utvecklar Göteborgs universitet, SLU, Umeå universitet och VA en nationell webbportal för medborgarforskning i syfte att stimulera och hjälpa forskare att samarbeta med allmänheten och samtidigt få fler svenskar att engagera sig i forskning. Projektet, kallat *ARCS, Arenor för samverkan via medborgarforskning*,¹ samarbetar samtidigt med *EU-Citizen.Science*, ett EU-projekt med VA som svensk partner, som har motsvarande ambition för hela EU. Eftersom medborgarforskning är ett beprövat och alltmer beforskat verktyg för att överbrygga avstånd mellan forskning och omgivande samhälle är det viktigt att dessa plattformar blir långsiktiga.

Ett annat sätt att forska i nära samverkan med medborgare är så kallade kunskapskiosker eller science shops. Vid

1 medborgarforskning.se

en kunskapskiosk utvecklas ny kunskap på initiativ av civilsamhälle och privatpersoner, som med vetenskapliga metoder får hjälp att finna lösningar på problem i närmiljön eller omvärlden. Arbetssättet med involvering och transparens ligger nära öppen vetenskap och bidrar till lokala samhällsförändringar. VA är svensk partner i EU-projektet *SciShops* som utvecklar nya verktyg för kunskapskiosker.

VA har inget formellt uppdrag men fungerar i praktiken som nationell expertorganisation för öppen vetenskap, forskningskommunikation, medborgarforskning, samverkan och dialog. Under 2019 inventerar och intervjuar VA tillsammans med Vetenskapsrådet de svenska kanaler och aktörer som kommunicerar om forskning och kartlägger behoven av kompetensutveckling. VA medverkar också i forskningskommunikationskurser vid olika lärosäten och erbjuder workshops för att utbilda forskare och annan personal på lärosätena i öppen vetenskap. Dock behövs långsiktighet och fastare strukturer för att effektivare kunna stimulera forskningskommunikation och samverkan, liksom för att planera och utvärdera nationella aktiviteter och utbildningar.

Därför behöver ett nationellt kompetenscentrum inrättas i Sverige. En intressant sådant centrum är brittiska *NCCPE, National Coordinating Centre for Public Engagement*,² som stödjer lärosäten i deras arbete med att öka kvaliteten på och effekterna av samverkan och forskningskommunikation. Även verksamheten vid tyska *Nawik, das Nationale Institut für Wissenschaftskommunikation*,³ kan ge inspiration.

För att VA bättre ska kunna möta en snabbt ökande efterfrågan på rådgivning och stöd, och för att kunna fylla en funktion liknande den NCCPE har i Storbritannien, behövs ytterligare resurser. Genom att stärka VA:s kansli kan utvecklingsarbetet fortsätta och en rådgivningstjänst för lärosäten, finansierare, studieförbund, akademier m.fl. starta vid årsskiftet 2020/21. Tjänsten skulle erbjuda fri rådgivning och stöd för att kommunicera forskning, till-

gängliggöra olika aspekter av forskningen och få till stånd samverkan mellan forskare och andra delar av samhället. Dessutom kan kortare utbildningar inom samma områden utvecklas och erbjudas.

REKOMMENDATIONER

- Stöd och stärk VA genom att örönmärka en del av regeringens bidrag till föreningen för att utveckla ett nationellt oberoende kompetenscentrum för kommunikation, samverkan och öppen vetenskap som en del av VA:s verksamhet. Som äskats i VA:s ansökan till regeringen om medel för år 2020 föreslås att VA:s kansli stärks med en medarbetare på heltid år 2020 och 2021 så att en rådgivningstjänst för svenska aktörer kan starta den 1 januari 2021. För fortsatt utvecklingsarbete i dialog med de svenska aktörerna föreslås förstärkning med ytterligare en halvtidstjänst per år under perioden 2022–2024, till ett fullt utbyggt nationellt kompetenscentrum år 2024. VA:s kansli har då fått ett tillskott om 2,5 heltidstjänster, vilket bedöms vara tillräckligt för att bemanna centret. Regeringens anslag till VA föreslås uppgå till: år 2020: 2 400 tkr, 2021: 2 400 tkr, 2022: 2 900 tkr, 2023: 3 400, 2024: 3 900 tkr.
- Uppdra åt de statliga forskningsfinansiärerna att stärka samverkan genom att lyfta fram goda exempel och ställa krav på sådana inslag i offentligt finansierade forskningsprojekt.
- Ta vara på resultaten av projekt som Medborgarforskning.se och Scishops.eu. Ge i uppdrag till lämplig aktör att förvalta och utveckla beprövade samverkansprojekt efter svenska behov och förutsättningar.

UTMANING 2: Motverka kunskapsmotstånd och öka intresset för vetenskap

Klimataktivisterna Greta Thunbergs budskap, som fått stort internationellt genomslag, är att medborgare och beslutsfattare behöver lyssna på forskarna och ta intryck av vad forskningen visar. Samma budskap framfördes i de globala manifestationerna *#Marchforscience* och den svenska kampanjen *#Hurvetdudet?* som inför valet 2018 lyfte fram varför forskningsbaserad kunskap behövs för en positiv samhällsutveckling.

Ett viktigt led i att skapa relationer mellan forskning och samhället i stort är att unga tidigt kommer i kontakt med högre utbildning och forskning. Den nationella vetenskapsfestivalen *ForskarFredag* äger rum den sista helgen i september alltsedan 2006 och når uppemot 20 000 besökare. Evenemangen arrangeras av science centers, museer, regioner och lärosäten, i kaféer, köpcentra, kulturhus och andra ställen där människor rör sig. En majoritet av skoleleverna

² publicengagement.ac.uk

³ nawik.de

som besöker ForskarFredag har inte haft någon tidigare kontakt med forskare. Därför spelar evenemangen stor roll för att introducera unga till högre utbildning och forskning som en framtida möjlighet. Eftersom Sverige är ett glesbefolkat land är det också viktigt att festivalen äger rum på ett 30-tal orter över hela landet.

Trots att ForskarFredag genomförts i 14 år söks årligen medel för genomförandet. Evenemangen samordnas av VA och samfinansieras genom en kombination av bidrag från cirka 15 branschorganisationer, fackförbund, stiftelser och myndigheter; egenfinansiering av arrangörerna och medel som VA söker från Horisont 2020-utlysningen för European Researchers' Night. Det finns all anledning för regeringen att stimulera den här typen av initiativ, också med tanke på den vetenskapskritiska utvecklingen på många håll i Europa och världen.

Misstro mot forskare och vetenskap är återkommande inslag i det offentliga samtalet och på sociala medier. Den digitala utvecklingen gör det möjligt för antidemokratiska rörelser att sprida alternativa fakta och falska nyheter. Men

den innebär också ökade möjligheter för forskare och alla andra att dela med sig av och ta del av forskningsbaserad kunskap, kommunicera och agera. Fler än fyra av tio svenskar menar att det tas för lite hänsyn till forskning när politiska beslut fattas; sex av tio tycker att svenska politiker använde vetenskapliga fakta i för liten utsträckning i valrörelsen 2018.⁴ Genom en mer tillgänglig forskning och vetenskap kan demokratin stärkas.

REKOMMENDATIONER

- Säkra öppen tillgång och öppna data genom fortsatta regeringsuppdrag till Kungliga Biblioteket och Vetenskapsrådet.
- Satsa på nationella aktiviteter som stimulerar och ökar ungas intresse för vetenskap, forskning och innovation. Tilldela ForskarFredag 1 000 tkr årligen för att stödja och stärka evenemangets räckvidd.

UTMANING 3: Främja forskares samverkan med det omgivande samhället

Två tredjedelar av forskarna vid svenska universitet och högskolor menar att deras kommunikation med omvärlden hindras av att de har alltför många andra arbetsuppgifter med högre prioritet. Ett annat vanligt hinder är att det saknas avsatta resurser för kommunikation. Det visar en enkätundersökning som VA genomförde våren 2019 och som besvarades av 3 700 forskare vid svenska lärosäten.⁵ Incitamenten för forskare att samverka är otillräckliga, enligt samma studie. Kommunikationsinsatser och samverkan är generellt sett inte särskilt meriterande vid tjänstetillsättningar eller bedömningar av ansökningar om forskningsmedel.

Positivt är att en stor majoritet av forskarna vill kommunicera och samverka. Över hälften (51 procent) vill lägga mer tid på att kommunicera sin forskning med omvärlden än de gör i dag. Men studien visar också att många saknar kunskaper och stöd i hur de praktiskt ska gå till väga. Forskarna efterfrågar även fler inbjudningar och tillfällen att kommunicera och samverka.

Av Examensordningen⁶ för examina på forskarnivå framgår att doktoranden ska visa förmåga att "muntligt och skriftligt med auktoritet kunna presentera och diskutera

forskning och forskningsresultat med vetenskapssamhället och samhället i övrigt". Samtidigt är existerande kurser för forskare vid svenska lärosäten i att kommunicera forskning få och endast undantagsvis obligatoriska.

Forskningsfinansiärer har stor möjlighet att påverka forskningsprojekt de väljer att stödja. Redan i ansökan om medel bör sökande få ange hur resultaten av forskningen ska kommuniceras, hur data kan komma att tillgängliggöras och hur publicering planeras att ske. Dessa aspekter bör sedan finnas med i bedömningskriterierna, och efter avslutat projekt kan utfallet utvärderas.

Forskning om forskningskommunikation är ett växande forskningsområde men mycket sparsamt förekommande i Sverige. Andra europeiska länder, som till exempel Storbritannien och Tyskland, ligger före när det gäller utveckling både av ny forskningsbaserad kunskap och av praktisk kompetens i att kommunicera forskning och samverka med det omgivande samhället.

Som både Styr- och resursutredningen och SUHF:s expertgrupp för samverkan påpekat bör samverkan definieras brett och vara en integrerad del av högskolans utbildning och forskning.⁷ Därför bör formuleringen i Högskolelagen

4 VA-barometern 2018/19 (VA-rapport 2018:4)

5 Jag vill men hinner inte - forskares syn på kommunikation och öppen vetenskap (VA-rapport 2019:8)

6 Bilaga 2 i Högskoleförordningen

7 Lärosätenas Samverkan Med Det Omgivande Samhället. Utgångspunkter Och Principer. SUHF:s expertgrupp för samverkan (dec 2018)

där samverkan beskrivs,⁸ ändras så att den tydligare understryker bredden i högskolans samhällsansvar och betonar att samverkan innefattar all den kunskap och kompetens som finns på högskolan, liksom att samverkan innebär ömsesidig interaktion och utbyte.

REKOMMENDATIONER

- Tydliggör för lärosätena vikten av att förbereda och utbilda doktorander för att kommunicera och samverka.
- Ålägg statliga forskningsfinansiärer att rapportera om hur de arbetar med att främja samverkan och forskningskommunikation i sina utlysningar, beredningsprocesser och uppföljningar.

- Uppmärksamma behovet av att främja forskning om metoder för och effekter av forskningskommunikation och samverkan.
- Ändra Högskolelagens formulering om samverkansuppgiften så att den tydligare beskriver den bredd i uppgifter, interaktioner och aktörer som inkluderas i samverkansuppgiften: *I högskolornas uppgifter ingår att samverka med alla delar av samhället. Samverkan är en integrerad del av verksamheten och innebär kommunikation, dialog och samarbeten för ömsesidigt utbyte och nytta.*